

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Adalékok a Tékózló fiú című drámához

A magyar nyelvű iskoladramák két legrégebbi darabját Alszegey Zsolt tette közzé az EPhK 1935. évfolyamában.¹ A ferencesek egyik nagykaptalani ünnepélyén — valószínűleg a generálisválasztás után — a zárda növendékei mutatták be ezt a vallásos színjátékot.

Hogy a ferencesek milyen szerepet játszottak a magyar dráma népies formáinak kialakításában, arra Kardos Tibor rámutatott egyik tanulmányában.² A fenti előadás közjátékait Dömötör Tekla elemezte egyik cikkében.³ Ugyancsak ő utalt e „legrégebbi ránkmaradt eredeti iskoladramára” és a századforduló költészetének kapcsolatára is, amikor hivatkozott Szentmártoni Bodo Jánosnak a tékózló fiúról szóló históriájára. Megállapította, hogy „a köztők lévő összefüggés még tisztázatlan.”⁴ Az alábbiakban erre az összefüggésre szeretnénk rámutatni.

Irodalmunkban a tékózló fiú históriáját még a reformáció elején, 1545-ben megverselte Baranyai Pál.⁵ Ugyanezt a tárgyat 1628-ban Szentmártoni Bodo János is feldolgozta.⁶ Munkája a bibliai epika végső fejlődési fokát képviseli. A mag bibliai, a cél vallásos, de nincs semmi dogmatikai vagy propaganda jellege. Az eseményt a szerző fantáziája bonyolítja, színezi; a bibliai kereten belül képzelete szabadon mozog, s a históriába a maga kora életkörülményeit viszi bele, nem törődve számunkra sokszor meglepetésként ható anakronizmusokkal. Így pl. a tékózló fiú Németországba utazik, kocsmákban forgolódik, frauzimmereket fogad fel, komédiásokkal rendeztet piaci játékokat stb. A modernizált bibliai históriában szót kapnak az erdélyi életkörülmények, és a bibliai képet érdekesen színezi a 17. század Erdélyének élőbeszédjéből vett nyelv és előadás.

Szentmártoni története három arányos részre tagolódik. Az első rész csaknem egészében párbeszédes jelenet. Egy gazdag ember kisebbik fia elúnta magát apja házában, „emberség tanulni”, „idegen országokra menni kívánkozik”. Apjától vagyona harmadrészét, szolgákat, szekereket, lovakat kér. Az apa hiába próbálkozik öt lebeszélni, példákkal hatni rá, majd fia újabb szavai után keményen ráparancsolni, az harmadszor is szót emel: ha nem kap pénzt, feltöri a ládákat. Hat társzekeret raknak meg útravalóval, pénzzel, és a fiú nagy gögösen, búcsú nélkül távozik.

A második rész Németországba vezet el bennünket. Hősünk vendégfogadóknak mulatozik, pompás ebédeket, vacsorákat rendez. „Fraucimerek”, hegedűsök, síposok, lantosok, virginások, trombitások, hárfások, énekes diákok veszik körül, kiknek bőkezűen fizet. Pénze azonban gyorsan fogy, és egyszer csak a fogadósnak sem tud fizetni. Az elveszi kardját, lehúzza róla ruháit, kiadja útját. Ekkor következik a szenvedések sorozata. Semmi dologhoz nem ért, rengeteget koplal. Először vizet hord a konyhára, majd disznókat őriz. Mikor egyszer az inasok lapáttal megverik, mert megette a disznók abrakját, apjára gondol, s elhatározza, visszamegy hozzá.

A harmadik rész hazatéréséről szól. Hosszú, keserves út után — még a bocskorát is megsüti és megesi — ér haza. Törődelmesen megvallja bűneit, apja megbocsát neki, kibékíti bátyjával is. Nagy örömmünnepet rendez, ahol megjelennek jóbarátai, szomszédai. A történetet 8 versszakos applicatio fejezi be, mely a bűnből való Istenhez térésre biztat.

Szentmártoni históriája nagy népszerűsége telt szert. Belekerült kéziratos gyűjteményekbe,⁷ a 18. századból több mint tíz ponyvakiadása ismeretes, köztük több katolikus ki-

¹ Ismeretlen magyar dráma a XVII. század elejéről. EPhK 1935. 34–64.

² A magyar vígjáték kezdetei. Kodály-emlék. Bp. 1953. 153.

³ Népies színjátszó hagyományaink és az iskoladramá. ELTE Bölcsészettudományi karának évk. az 1952–53. évre. 194–21.

⁴ Régi Magyar Vígjátékok. Bp. 1954. Bev. 34–35.

⁵ RMKTár II. 261–71.

⁶ Az Tékózló Fiúnak Históriaia. Kolozsvár 1636. (RMK I. 661.)

⁷ Vegyes kolligátum a XVIII. sz. első feléből. Benczédi-féle kolligátum 1807-ből (Kolozsvár RNK Akad. 3. sz. részleg 1236. sz.)

advány is van. Hogy már első megjelenése idejében is népszerű lehetett, bizonyítja az a körülmény, hogy a szóban forgó dráma megírásakor az ismeretlen ferences ezt használta forrásként. Nyugodtan tehetjük, az unitárius Szentmártoni históriája egyetlen olyan mozzanatot sem tartalmaz, mely a katolikus felfogást a legkisebb mértékben is sérthette volna. A felhasználás mértékét mutatja, hogy a dráma 98 stórfájából 22 szóról szóra való átvétel. De ezen az egyezően túlnemlép még sok nyelvi, értelem szerinti párhuzamot találunk. Nemcsak a cselekményt, a szöveg negyedrészt vette Szentmártonitól, hanem ezen felül a nyelvi kifejezések, képek tömegét, sőt a versformát is. A dráma elején tizenkétszótagos sorokban versel, de ahol a históriából veszi át a szöveget, átsap a tizenhármassba, és ebben a formában folytatja tovább. Általában a dráma elején több önállóságot figyelhetünk meg; ahogyan a cselekmény előrehalad, szaporodnak a szóról szóra való átvételek.

Az átvételek ellenére megállapítható, hogy ismeretlen szerzőnk jó érzékkel szedte ki a drámai mozzanatokot. A történetből elhagyott minden felesleges eseményt, nincs szó nála idősebb testvéréről, a tékozló fiú dorbézolásait egyetlen jelenetbe sűrítte. Szenvedéseinek csak a kezdő mozzanatát látjuk, midőn a fogadós örök szolgaságra veti. Az előzményeket valóságos belső monológokból ismerjük meg. A készülő lakomáról csak az apa szavaiból értesülünk. De találunk új momentumokat is. Úgyes fogás részéről, hogy a szolgákat is a színpadra viszi. Fontos szerep jut nekik a cselekmény megindításában. Midőn a tékozló fiú még csak tervezget, ők beszélik rá a bújdosásra, s mikor apja szavaira megtorpan és töpreng, ők bírják cselekvésre. A lerövidítés módja, a drámává alakítás, valamint az intermédiumok jól megrajzolt típusai azt mutatják, hogy nem olyan kezdetleges kísérlettel állunk szemben, mint Alszeghy gondolja.

A dráma és Szentmártoni históriájának szövegegyezései sokat levonnak a szerző érdemből, de nem szabad megfeledkezniük, hogy ebben az időben a szerzői tulajdonjogról más volt az emberek felfogása. A dráma és Szentmártoni históriája közti összefüggést a darab cselekményének ismertetésével az alábbiakban érzékeltetjük.

Az első jelenet a tékozló fiú monológjával indul. Belőle megtudjuk, hogy únja magát apja házában, ahol csak tudatlanságban él, nincs semmi vígsága. Ki akarja kérni örökségét.

Ha io Attyam uolna maga is izgatnia
Emberség tanulni mesze el küldene
Aranyat es tallert ennekem szerzene
Maga is fel utig engem kiszirtene⁸

Szolgáihoz fordul, hogy készítsék az útra fegyvereit, ruháit. Ezek biztatják, hogy messzi országokba utazzék emberséget tanulni, urak társaságában mulatozni, ne éljen itthon paraszt módra.

Az apa jelenik meg, ő is monologizál. Hálálkodik isten áldásáért, két fiáért. Ekkor pillantja meg fiát. Mikor szomorúságának okát tudakolja, ez felfedi előtte, hogy idegen országra vágódik, hol híret kiterjeszheti.

Ad ki azert a reszemet most iffiu koromban mert el untam
heuerni hazadban lam csak ithon agok megh
agok szept uirag koromban en emberseg tanulni megyek
mas orszagban⁹

Az apa szép szóval akar rá hatni, kéri, ne hagyja el vénségére, ne keserítse meg életét. Sokkal rövidebben folyik azonban az apa és fia közti beszélgetés, mint a históriában.

A második jelenet Szentmártonihoz viszonyítva új. A fiú magában tépelődik, hogy apjának szomorúságot okoz, és fél, hogy engedetlenségéért megbünteti az Isten. A szolgák nyugtatják meg rábeszéléseikkel. Ne törődjék apjával, az apák így szoktak cselekedni.

A harmadik jelenet újra az apa és fia közötti párbeszéd. A fiú a história megfelelő részének csaknem szó szerinti megismétlésével érvel és torkolja le apját. Új mozzanat a drámában, hogy az otthon maradó szolgák siratják a fiút.

A negyedik jelenet az idegen országban mulató tékozló fiút állítja elénk. Kiadja rendelkezéseit az ebéd készítéshez. A szolgák itt is cselekvőleg vesznek részt az eseményekben. Amit Szentmártoni históriájában a fiú mond, a drámában az egyik szolga szájából halljuk:

⁸ Példa az értelem szerinti egyezésre. Szentmártoninál a megfelelő 41–44. sorok:

Aszt akarnám, hogy erre magadis intenél,
Io lovakkal sok pénz el engem késziténél,
Sok vitéző szolgákat velem ereszenél,
Te magad is Tengernek partyáig kísernél.

⁹ Bizonyos mérvű szövegromlás állapítható meg. Szentmártoninál 29–32. sorok:

Add ki az én reszemet most iffiusagomban,
Mert el untam heuerni kelletlen házamban,
Nám csak ithon aggok meg szép virág koromban,
En emberseg tanolni megyek Chorinthusban.

Ehon elég piz uagyon az gazdanak uid el
Vele egiüt magad is a piacztot iard el
Minden gyönyörű elést bü pizemmel uegy fel.
Holnap is uendégséget szerez fris etkekkel.¹⁰

A mulatozó jelenet, az ifjú henccegése, a szolgák dicsérete tartalmilag megegyezik a história megfelelő részével. Színpadi utasítás: „bibit poculum et pergit”, egy másik a mulatozás végét akarja jelezni: „Alusik”. Most lép fel a fogadó. Költőgeti a részeg alvót, a pénzt követeli. Lehúzza csizmáját, elveszi kardját, dolmányát, és örökös szolgájává teszi: disznai mellé küldi pásztornak.

A drámában a tékozló fiú szenvedéseiről nem hallunk, mindjárt az elhatározásáról értesülünk. Az erre vonatkozó 5 strófa közül a históriából került át szóról szóra való átvételként az utolsó három.

Az ötödik jelenet elején az apa éppen fiára gondol. Amit Szentmártoninál a megtérő fiának mond múlt időben, itt a monológban még jelenidő:

Valóban en feltem a sok rosz szolgaktul
Az utakon pedig a sok toluauoktul.
A Tengeren filtem az el merüléstul
Vendeg fogadokban haragos gasdaktul.¹¹

Ekkor toppan be tékozló fia. A nagyon lerövidített jelenet szinte egészében átvétel. A fiú minden szava (36 sor), az apából 24-ből 20 szóról szóra egyezik Szentmártoni históriájával.

Mivel a tartalmi és a szövegszerű egyezések kétségtelenül bizonyítják, hogy ferences szerzőnk Szentmártoni históriáját használta fel a dráma megírásakor, annak szerzetési évét nem, tehetjük 1636 előttre.

Varga Imre

Adalékok a „Hatholdas rózsakert” keletkezéséhez és Babits bajai tartózkodásához.

Mintegy 30 évvel Bajáról való távozása után, 1936 novemberében írta Babits Mihály *Hatholdas rózsakert* c. novelláját. Az irodalomtörténet előtt rég tudott már, hogy mint majd minden jelentősebb írását, ezt is átszövik a költő életének eseményei, és Belia György csak a sokak által ismert ténynek adott megfogalmazást, amikor a novella történetét Babits bajai tanárkodásával hozta összefüggésbe.¹ A novellabeli Gruber Franci sorsát eszerint nagyjából azonosnak vehetjük a vidéki kisvárosba lekerült Babits sorsával. Az egykori ismerősök, tanárok, tanítványok visszaemlékezései, egyéb tények mellett szintén ezt bizonyítják. Mind-egyeddig tisztázatlan azonban, hogy mi az összefüggés a novella befejezése és Babits Bajáról való távozása között; a novellában megrajzolt szerelmi történet-e, vagy más adott okot Babitsnak arra, hogy 1906-ban, feltehetőleg a nyár elején elhagyja Baját.

A novellában Gruber Francit, a vidékre vetődött fiatal tanárt háziasszonya, Ilka néni, ravasz módon akarja belevinni az Irénnel, ezzel a Francinál kissé öregebb lánnyal kötendő házasságba, de Franci épp az esküvő előtt, amikor a leendő ifjú házasságot már berendezett új ház is várja, anélkül, hogy bárkitől elbúcsúzott volna, mindenét maga után hagyva, vonatra ül, hogy aztán — nem kis botrányt okozva — elmenjen Gádorosról (azaz Bajáról) — örökre.

Irén neve, mint ismeretes, változatlanul került át az életből a novellába. Egyike volt azoknak, akik bajai háziasszonyánál, Szuper Mihálynénál körülvették Babitsot. Aki Babits megházasítására gondolt, Szuper Mihályné, s ennek naponként összegyűlő nagyszámú vendégei előtt nem volt épp ismeretlen a Babits és Irén között szövődő kapcsolat. Palotai Irén János, Babits legjobb bajai barátja azonban kétségbevonja, hogy Babits az Irén-ügy miatt menekült volna el Bajáról, s szerinte „Bajáról egyszerűen csak azért ment el, mert az államnál akart elhelyezkedni”.² Viszont Szuper Mihályné veje, Pósta Lajos épp az Irénnel kapcsolatos

¹⁰ A szóról szóra való egyezésre példa, de a szöveg a drámában más szájára került (353–356. sorok):
Ehon elég pénz uagyon az gazdanak vid el,
Velle edgyüt magad-is az piatztot iard el,
Minden gyönyörű elést bü pénzemen végy fel,
Az holnapí vendégség légyen ilyen rendel

¹¹ Szentmártoninál a 673–676. sorok a következőképpen:
Feltettelek amaz sok gyülevész szolgáktol,
Vizeken iárasodban az el borulástol,
Az erdőkön peniglen az sok Tolvaioktol,
Illetlen szállásokon az hamiss gazdáktol.

¹ ItK. 1956. 139–42., BABITS MIHÁLY: Válogatott Művei. Magyar Klasszikusok kiad. jegyz.

² ItK. 1956. 142.

szerelmi históriával magyarázza Babits távozását.³ Kétségtelen, hogy Babits bajai állása csak ideiglenes volt, s hogy a cisztercita tanárok közül világi iskolába vágyott. Babits Bajáról való távozásának okát keresve ez nyilvánvalóan nem elhanyagolható tényező, de vessük mindezzel össze Szuper Mihályné levelét, amit Babits távozása után, 1906 őszén, az új iskolai év elején írt Babitsnak.⁴ A levélből megtudjuk, hogy Babits valami „végtelen rideg” „meg nem érdemelt eljárás”-ban részesítette Szupernéét, s mint írja, szinte restellte közös ismerőseik előtt, akik érdeklődtek Babits sorsa iránt. Ugyanitt Iréről a következőket olvashatjuk: „... szégyén Irén barátnénk is úgy eltűnt szemünk elől, akár csak az édesatyja; *elvonult ezer sebből vérző lelkével, mint a lött vad a rengetegbe, gögös lelke itt nem bírta ki a sok megaláztatást és csalódást*; mire egyszer Pestről hazajöttem, nem volt itt, se tőlem, se mástól el sem búcsúzott, csak egyetlen egyszer írt, de az a levél is csak dúlt lelkiállapotát tükrözi.” (Kiemelés tőlem L. J.)

Szuperné levele, mint ezt Belia György is írja, önkéntelenül valami olyasmire enged következtetni, mint ami a novellában is történik. A kérdés eldöntésére felkerestük Babits bajai ismerőseit, mindenek előtt Irént és a *Hatholdas rózsakert* másik főszerzőjét, Gizit. Vallomásaik s a belőlük levonható következtetések megerősítik előbbi véleményünket. Kapcsolatukról és Babits bajai tartózkodásáról Irén a következőket mondta nekünk:

„A ház, amelyben Babits lakott, régi saroképület volt, a kaputól a lakásig zárt út vitt egy nagy nyári kerten keresztül. A kertet rózsák vették körül, nagyon sok rózsá. Ilka néni, akit én, mert nagyon szerettem, mindig kismamámnak szólítottam és aki nagyon éleseszű asszony volt, a rózsákat valószínűleg eladta a Dunán felhajózó szerbeknek. Azóta a kertből három telket adtak el, s ezért ma már nem is látható, hogy az hogyan nézett ki egykor.

Babits már azzal a tudattal jött Bajára, hogy Szuperéknál fog megszállni. Szülei ugyanis jó ismerősei voltak Szuperéknak, mégis, míg fiuk itt tanároskodott, sohasem jöttek át Szekszárdról Bajára. Míg Babits itt volt, Ilka néni szinte gyámkodott felette. Azt a nagy szobát adta lakul neki, amely jobbra nyílik a bejárattól. Egyébként Szuperék mindég kiadták a lakást fiatal, nőtlen tanároknak, orvosoknak, ügyvédeknek. Szuperék háza olyan volt, hogy ott minden nap voltak vendégek, s különösen Dombi Márk, a cisztercita tanár járt gyakran oda. Ilka néni általában délután öt órakor fogadta a vendégeket, és aki akkor odament, az mindég találhatott ott öt-hat cisztert is. A vendégek, többnyire tanárok, elbeszélgettek, kinek mennyi ideje volt, addig, aztán ment ki-ki a dolgoz után. Hegedűs polgármesterné, Bernhard doktorné, Kollár Imréné, ezek jártak oda sűrűn, s míg a tanárok beszélgettek, ők sókszor leültek a másik szobában kártyázni. „Egy kis parázs ramslí” volt a jelszó közöttük. S ha néha nem volt ki a négy fő a partihoz, Babitsot is meghívták maguk közé. Ő valójában nem is tudott játszani, s ha mégis leült, gyakran én kibiceltem neki.

Babits nagyon intelligens, okos, szimpatikus ember volt, sokat olvasott, de egyáltalán nem volt modora. Ennek ellenére szerette a társaságot, sőt egyenesen kereste azt, de csak Ilka néninél. Nem is járt el sehová, még úri házakhoz sem. Hozzánk sem. Csak egy esetre emlékszem, amikor meglátogatott. Beteg voltam, és Ilka néni ösztökélte, hogy látogasson meg, mondván „Miska, ez így illik”. Ilka nénihez azonban mindég bejött, ha a másik szobából az ajtón keresztül hallotta (az ajtó egy szekrény zárta el), hogy vendégei vannak. Lehet, hogy már akkor is adatokat gyűjtött későbbi dolgaihoz. Láthatóan a jellemek érdekelték; az emberek egyénisége. Sokszor egy szót sem szólt, csak figyelt. — Ha közénk jött olykor, mielőtt a szobába lépett volna, halkán, kimért ütemben hármat koppantott az ajtón, majd lassan kinyitotta azt, bedugva fejét bekukucskált, aztán szó nélkül bejött, és leült a székre. Ha idegen volt a társaságban, ő sohasem mutatkozott be. Ilka néni intézte el ezt is helyette. „Miska üljön le”, szokta mondani Babitsnak, a vendégeknek pedig, akik nem ismerték őt, ezt: „Babits Miska, úgy is ismeritek” — ezzel mutatva be őt.

Egyébként Babits nagyon félszeg volt, de a ciszterek csodákat tudtak mesélni róla. Tudásáról tanártársai a legnagyobb elismeréssel, bámulattal szóltak. Amit mondott, abban nem tévedett, az okos volt, de mozdulatai nagyon ügyetlenek voltak.

Velem sokat volt együtt, mert szemben laktunk az 59-es számú házban. Az emberek akkor sokat beszéltek, de az nem igaz, hogy udvarolt volna nekem, mert senkinek sem udvarolt. Talán nem is tudta volna megtenni. És igaz, én nagyon szerettem őt, de erről sohasem volt szó közöttünk. Ilka néni tán gondolhatott eljegyzésre, házasságra, de soha egy szó nem esett erről.

³ Uo.

⁴ Közli BELIA GYÖRGY: uo. 141–42.

Babitscsal közös barátunk volt Gizi, akivel szemben azonban ő bizonyos mértékig tartózkodó volt. Lehet, hogy azért, mert Gizi meglehetősen távol lakott tőlünk, és kevesebbszer találkozott vele. Úgy hetente egyszer-kétszer látogatta meg Gizi Ilka nénit, sokszor akkor is az anyjával. De nem udvarolhatott Babits neki sem, mert vele nagyon jó viszonyban voltam, s ő ezt bizonyára nem titkolta volna el előttem.

Kapcsolatom Babitscsal 1906-ban, még a nyár elején szakadt meg. Én Topolyára mentem postát tanulni — Babits ekkor még Baján volt — s csak 1917-ben tértem vissza Bajára. Babits későbbi sorsáról már nem igen hallottam, de megjelent írásait, verseit természetesen olvastam.

Emlékszem, Babits később még egyszer járt Baján, meglátogatta Ilka nénit is, és tudom, vitatkoztak, hogy vajon melyik szoba is volt az, amelyikben Babits lakott. Ez utolsó emlékem róla.⁵

Irén visszaemlékezéséből kérdésünk szempontjából egyelőre csak egy mozzanatot szeretnénk kiemelni és összevetni a *Hatholdas rózsakerítél*. A novella tartalmilag világosan két részre oszlik. Az elsőben Irén és Franci (azaz Babits) barátok; körülöttük zajlik a jellegzetesen kisvárosi élet, s ez a barátság ugyanolyan, mint Franci és Gizé. A második rész akkor kezdődik, amikor Ilka néni látogatóba küldi Francit a beteg Irénhez, hogy szórakoztassa azt magányában. Ezzel a látogatással indul el az egész összeházasítási história. Vajon nem csábító-e ideírni minden megjegyzés nélkül Irén fenti szavaiból e két mondatot: „Csak egy esetre emlékszem, amikor meglátogattam. Beteg voltam, és Ilka néni ösztökélte, hogy látogasson meg, mondván „Miska, ez így illik.”? A látogatásról egyébként Gizi is tudott beszélni nekünk. Hogy a novella *lényegét* illetően milyen közel áll a valósághoz, azt tán ez az összevetés eléggé bizonyítja.

A másik, amit Irén és Babits kapcsolatából szeretnénk kiemelni, az Irén távozása Bajáról. A novellában Irén továbbra is Gádoroson (azaz Baján) marad, s „már csak a templomba jár el, az oltáregyletben működik.”⁶ A valóságnak ez sem mond ellent, hisz az idézett szavak a novellában évekkal a gádorosi események után hangzanak el Gizi szájából, s tudjuk, hogy Irén 1917-től ismét Baján lakik. Hogy Bajáról való eltávozása, mint fenti szavaiban mondja, Topolyára, milyen körülmények között történt, azt Szuperné idézett soraiból tudjuk. Irén ezt apja halálával magyarázta. „Mehalt az apám — mondta —, Boszniában agyonlőtte magát.” Ha ez Szuperné leveléből a „dúlt lelkiállapot”-ot magyarázza is, azt már semmi esetre sem, hogy „se tőlem, se mástól el sem búcsúzott.” Irén apjának sorsára Szuperné levele is utal, de mint azt több megbízható és egybehangzó közlés alapján tudjuk, Irén apjának öngyilkossága több évvel Babits bajai tanárkodása előtt történt. Így tudja többek között Gizi is. De tudnia kellett ezt Babitsnak is, hisz Szuperné mint Babits előtt ismert dologra utal erre idézett levelében. Így Irén apjának halála nyilván sem Irén lelkiállapotának, sem szokatlan távozásának nem lehetett az oka. Feltűnő az is, hogy fenti visszaemlékezésében Irén a maga távozását Babitsé elé helyezi. Ha Babits Irén távozásakor még Baján van, Szupernének bizonyára felesleges lett volna ott erről levelben értesítenie, hisz lehetetlen, hogy Szupernéknél lakva ne hallott volna erről, ahol bizonyára sokáig beszédtema lehetett Irén szokatlan távozása.

Így Szuperné leveléből mind a Babitsra, mind az Irénre vonatkozó részek megmagyarázatlanok maradnak, illetve csak egymásra vonatkoztatva tudjuk megmagyarázni őket, s figyelembe véve Babits novellájának eseményeit, bizonyosra vehetjük, hogy más okok mellett az Irén-ügy valóban legnagyobb sürgetője volt Babits távozásának. Ha a novellából az nem is igaz, hogy a leendő párnak már házat is vettek volna, amelyre „ráesett a szomszédos új posta-épület árnyéka”,⁷ azt bizonyosra vehetjük, hogy Babits a szándékával ellenkező helyzetből csak kisebb-nagyobb botrány árán menekülhetett. És így érthetőek Szuperné levelének Irénre vonatkozó sorai is, aki a kisváros szóbeszédei elől nyilván csak egy módon menekülhetett, ha szintén elhagyja Baját.

Következtetésünknek nem mondanak ellent Irén szavai, hogy Babits nem udvarolt neki, hiszen tudjuk, hogy sokkal inkább Szuperné terveiről volt szó, mint Babits udvarlásáról. Ilyenről a novella sem beszél. De hogy Babitsot Baján érzelmi szálak kötötték, ha nem is Irén, hanem Gizi felé, azt nemcsak a *Hatholdas rózsakerítél* sejteti velünk. Tanúsítja a Belia György által említett⁸ két kiadatlan versen kívül az a szeretettel őrzött sajtolt virág is, ami Gizitől került elő egy alkalommal, amikor a bajai gimnáziumban kiállításra rendeztek a költő emlékére.⁹ A virághoz fűződő megindító történet talán egyetlen külső jele Babits Gizi iránti érzelmeinek. A történetet Gizi ötven év után is megható kedvességgel tudta elmondani:

⁵ Szóbeli közlés után.

⁶ „Hatholdas rózsakerítél”. Bp. é. n. Athenaeum kiadás, 104.

⁷ Uo. 68.

⁸ ItK. 1956. 140.

⁹ TÓTH KRISZTINA szóbeli közlése.

„Babits egyszer eljött hozzánk. A kertünkben néhány rózsát állott, de mindössze egyetlen szál virág nyílt rajtuk. Babits megkérdezte tőlem, hogy kinek adnám azt oda. Senkinek, mondtam, mire ő otthagya engem, elsétált a közeli erdőbe. Rövid idő után azonban visszatért, és kezében egy nefelejcset tartott. Egyenesen felém jött, és a virágot nyújtva csak ennyit mondott: tessék, de most ugye ideadja a rózsát? Én nem tudtam megtagadni kérését, a nefelejcset pedig leprésemtem. És emlékszem, hogy amikor Babits a virágot hozta, Schwartz néni, aki épp meglátta, meg is jegyezte tréfálkozva: Na ha ezt az Irén tudná! . . .”¹⁰

Ugyancsak Gizi tudott feleletet adni a *Strófkák Gizikéről* c. vers¹¹ Arankájára vonatkozóan:

„Scheibner Aranka akkoriban valahol ott lakott Szuperék táján. Gondolom, rá vonatkoznak a vers sorai. Aranka valóban szőke volt, nálam idősebb, de Irénnél fiatalabb. Olykor ő is odajárt kártyázni Ilka néniékhez, de egy kissé nagyot hallott, s ezért nehéz volt megértetnünk magunkat vele. Scheibnerék később elköltöztek Bajáról, de Aranka ottmaradt, s ott is halt meg.”¹²

Végezetül Babits egyik bajai tanítványának, Ruppert Miklósnak visszaemlékezéseit közöljük. Szavai elsősorban a „tudós költő” tanári munkájába nyújtanak bepillantást:

„Latinra tanított a VI. osztályban. Sovány, sápadt, beesett, mongol arc, fekete szem, soha sem pödört, szájára lógó bajusz, így emlékszem Babits arcára.

Külsője kopott volt, mindég ugyanabban a ruhában járt, s így szinte kirívott a ciszterci tanárok közül. Megjelenése az iskolában szigorúságot árasztott, és minden szimpátiánkat már eleve kizárta. Soha egy barátságos szót nem hallottunk tőle, rideg volt, s ezért nem is szerettük. Igaz, gyűlölni sem gyűlöltük. Volt bennünk valami olyan, mintha nem is vettük volna komolyan őt. Mint tanártól azonban féltünk. Emlékszem, az első félévben az osztály egyharmadát megbuktatta a tárgyból, amit tanított, a latinból. Jelest tán senkinek sem adott, vagy ha mégis, azt csak a többi tanár kényszerének engedve tette meg. Szigorúsága csak a második félévben enyhült valamelyest. A bajai gimnáziumban nem volt szokás annyi tanulót elbuktatni, ezért a ciszterek közbeléptek.

Babitsnak szokása volt, hogy havonta iratott egy-egy dolgozatot velünk. Nem voltak hosszú feladatok, legtöbbször csak egy-két latin mondatot adott, ezt kellett fordítanunk magyarra vagy fordítva. De mondatai felépítésükben szinte a kiismerhetelenségig bonyolultak voltak. Kezdődtek egy főmondatral, beleékelve egy-két mellékmondat, aztán folytatódott a főmondat és így tovább. Az osztályzásnál pedig elég volt egy, esetleg két hiba ahhoz, hogy elégtelent írjon a dolgozatra.

Ugyanezt a szigort követte akkor is, ha feleltetett. Feleletetni egyébként mindig az óra elején szokott. Többnyire Liviusból fordítottat, s ha ez sikerült, magyar szöveget kellett latinra átültetnünk. Egy kis noteszből egyenként hívta fel a tanulókat, s nála csak tudni vagy nem tudni lehetett. Osztályzatait is noteszébe jegyezte fel, de ezeket soha sem közölte velünk. Hogy jót vagy rosszat írt be, ezt legfeljebb a félév vagy az év végén sejtettük. Ami tanítását illeti, bennünket tulajdonképpen nem is tanított. Ha magyarázott, magyarázatait nem tudtuk megérteni. Azok hasonlítottak inkább egy egyetemi előadáshoz, semmint tanításhoz az akkori gimnáziumban. Néha felhívta figyelmünket egy-egy latin vers szépségére: „nézzék milyen szép ez az alliteráció”, elmondta mire célzott egy-egy sorával a költő, számunkra talán ez volt minden, amit tanított. Tanártársai, bár elismerték nagy tudását, de tekintélye nem volt közöttük. A ciszterek a maguk társaságában bizonyos felülről jött mosollyal beszéltek róla, mintha csak azt mondták volna, „nem egyenrangú velünk.”

Világi életéről keveset tudunk. Az események visszhangja, amik körülötte történtek, nem jutottak el az iskoláig. Hogy ír, erről semmit sem hallottunk még akkor. Visszavonultan, mindenkitől elzárkózottan élt a tudományak. Tudtuk róla, vagy legalábbis sejtettük, hogy tanári diplomája elnyerésére készül, s hogy bajai működése csak ideiglenes jellegű.

Miután elkerült Bajáról, még egyszer találkoztam vele, már fent Pesten, a háború alatt. Villamossal mentünk végig az Üllői úton, s ő hosszan nézett rám, én meg vissza, de hogy Babits volt, egykori tanárom, azt csak akkor vettem észre, amikor már leszállt az egyik megállónál.¹³”

Láng József

¹⁰ Szóbeli közlés után.

¹¹ L. 8. sz. Jegyzet.

¹² Szóbeli közlés után.

¹³ Szóbeli közlés után.